

«XALQARO HUQUQ» TUSHUNCHASI, AHAMIYATI VA TIZIMI

Yaxshiboyev Shahzod Abdurashidovich –

*O‘zbekiston Respublikasi Ichki ishlar vazirligi Qashqadaryo akademik litseyi
huquqshunoslik fani o‘qituvchisi*

Annotatsiya: Ushbu maqola «xalqaro huquq» tushunchasi, ahamiyati va tizimi o'rganadi. Unda xalqaro huquq tushunchasi kirish, adabiyotlarni ko'rib chiqish uchun ishlatiladigan usullarning batafsil tushuntirishlari va ularning amaliy qo'llanmalarini muhokama qilish kabi keng qamrovli sharh mavjud. Maqola keyingi o'rganish uchun asosiy tushunchalar va takliflar bilan yakunlanadi.

Kalit so‘zlar: «Xalqaro huquq» tushunchasi, «Xalqaro huquq» atamasining ma'nosi, xalqaro huquqning obyekti va predmeti, zamonaviy xalqaro huquq, uning amal qilish doirasi va asosiy maqsadlari, xalqaro huquqning ahamiyati va hakoza.

Xalqaro huquq» tushunchasi

Xalqaro huquq — davlatlar, xalqlar, xalqaro tashkilotlar, turli jamoat birlashmalari, alohida fuqarolar (xalqaro huquq tilida ular individlar yoki jismoniy shaxslar deb ataladi), turli davlatlarning yuridik shaxslari ishtirok etadigan xalqaro munosabatlarni tartibga solib turuvchi huquq tizimi. Xalqaro munosabatlarda na qonun chiqaruvchi alohida oliy organ va na boshqaruvchi yagona davlat hokimiyati mavjud bo'lmaydi. Xalqaro munosabatlar xalqaro darajada tartibga solinadi. Davlatlar o'z xalqlari suverenitetining ifodachilari sifatida o'zaro muomala va xulq-atvor qoidalarini, ya'ni yuridik normalarni yaratadilar, bu qoidalarning buzilishi esa tegishli javobgarlikka olib keladi. Shu bois, «xalqaro huquq» tushunchasiga quyidagicha ta'rif berish o'rinlidir:

Xalqaro huquq — davlatlararo munosabatlarni, tinchlik va hamkorlikni ta'minlashni tartibga solib turuvchi muayyan yuridik normalar tizimi.

Ushbu ta'rif xalqaro huquqning quyidagi eng muhim jihatlarini o'zida aks ettiradi:

birinchidan, xalqaro huquq — yagona maqsadlar va prinsiplar asosida strukturali tartibda tashkil topgan normalar tizimi;

ikkinchidan, xalqaro-huquqiy normalar ijtimoiy munosabatlarning alohida turi hisoblanuvchi davlatlararo, ya'ni hukumatlararo munosabat- lami tartibga soladi;

uchinchidan, hozirgi zamon xalqaro huquqining bosh maqsadi tinchlik va hamkorlikdan iborat.

Xalqaro huquq xalqaro munosabatlarning yuridik shakli sifatida namoyon bo'ladi. Bunday shakl nisbatan mustaqilligi tufayli xalqaro munosabatlarni tartibga solishda muayyan ta'sir kuchiga egadir.

Zamonaviy xalqaro huquqning *asosiy maqsadi* umumjahon huquq tartibotini va huquqiy davlatlar hamjamiyatini o'rnatishdir. Xalqaro huquq jahon miqyosida qonun ustuvorligini va inson huquqlariga oid xalqaro andozalarni ta'minlashga intiladi.

Fransuz adibi va mutafakkiri J.J. Russo (1712—1778) zamonidan buyon urf bo'lib kelayotgan nuqtayi nazarga ko'ra, huquqning substan- siyasi, ya'ni tub mohiyati iroda bo'lmog'i darkor. Xalqaro-huquqiy nor- malarda subyektlar, ya'ni davlatlarning xohish-irodalariga muvofiq tarzda shakllangan umumiy iroda o'z ifodasini topadi.

Davlatlar irodasi uning organlari faoliyatida o'z aksini topadigan mutlaqo asosli voqelikdir. Bu xalqaro amaliyotda, shu jumladan sudlov amaliyotida ham azaldan e'tirof etib kelinayotgan qoidalardan bin hisoblanadi. Xalqaro odil sudlov doimiy palatasining «Lotos» paroxodi ishi bo'yicha 1926-yildagi qarorida shunday deyilgan: **«Xalqaro huquq mustaqil davlatlar o'rtasidagi munosabatlarni tartibga solib turadi. Shu bois, davlatlar uchun majburiy bo'lgan huquq normalari ana shu**

davlatlarning konvensiyalar yoki hammaga rasm bo‘lib qolgan urf-odatlarda o‘z ifodasini topgan erkin xohish-irodasi tufayli dunyoga keladi».

Davlatlarning hamjihat, uyg'un umumiy irodasi subyektlar irodasining shunchaki bir yig'indisi emas. Balki u davlatlarning ichki va xalqaro hayoti shart-sharoitlarini o'zida aks ettiruvchi birdamlik samarasidir. Shunday ekan, uyg'un iroda o'ziga xos yangi tushuncha demakdir. Bu bilan biz normalar yaratish jarayonida davlatlar irodasi tamomila uyg'unlashtiriladi, demoqchi emasmiz, albatta. Zero, bunday uyg'unlik tegishli norma doirasidagina mavjud bo‘ladi va bu doiradan tashqarida har bir davlatning irodasi bir-biridan butunlay farq qilishi mumkin.

Xalqaro tashkilotlartomonidan yaratiladigan normalar ham irodaviy mazmun kasb etadi. Chunki, xalqaro tashkilotlarning faoliyati a'zo davlatlarning hamjihat munosabatlari tizimiga asoslanadi. Bunday hamjihatlik jarayonida iroda tashkilot a'zolari irodalarining shunchaki yig'indisiga o'xshab emas, aksincha, mustaqil hodisa sifatida namoyon bo‘ladi.

Shunday qilib, zamonaviy xalqaro huquq quyidagi munosabatlarni tartibga soladi:

birinchidan, davlatlar o'rtasidagi ikki tomonlama va ko'ptomonlama hamda xalqaro hamjamiyatni qamrab oladigan munosabatlar;

ikkinchidan, davlatlar bilan hukumatlararo tashkilotlar o'rtasidagi munosabatlar;

uchinchidan, hukumatlararo tashkilotlar o'rtasidagi munosabatlar;

to'rtinchidan, davlatlar va davlatlarga o'xshash mustaqil xalqaro maqomga ega bo'lgan tuzilmalar (masalan, Vatikan rim katolik cherkovining markazi sifatida alohida xalqaro-huquqiy maqomga ega) bilan bo'lgan munosabatlar.

Shunday qilib, **xalqaro huquq obyektini xalqaro, aniqrog'i, davlatlararo munosabatlardir.** Xalqaro huquq obyektini bilan xalqaro-huquqiy munosabatlar sohasini farqlash lozim. Xalqaro-huquqiy munosabatlar predmeti deganda, tomonlar huquqiy munosabatga kirishishi uchun sabab bo'ladigan barcha holatlar tushuniladi. Bu sohaga harakat va harakatdan saqlanish, hudud va boshqa shu kabi masalalar kirishi mumkin. Ijtimoiy boshqaruv turlaridan bin bo'lgan xalqaro-huquqiy tartibga solish, aslida, ijtimoiy munosabatlarni boshqarishning o'ziga xos ko'rinishidir.

«Xalqaro huquq» atamasining ma'nosi

«Xalqaro huquq» deganda, odatda, «xalqaro ommaviy huquq» («mejdunarodnoe publichnoe pravo», «International public law») tushuniladi. Xalqaro ommaviy huquq asosan davlatlararo munosabatlarni tartibga soladi. Xalqaro ommaviy huquqqa qarama-qarshi o'laroq, «xalqaro xususiy huquq» ham mavjud. Xalqaro xususiy huquq milliy huquqiy tizimning tarkibiy qismi bo'lib, chet el elementi bilan bog'liq ijtimoiy munosabatlarni tartibga soladi.

Ushbu darslikda «xalqaro huquq» deganda, biz «xalqaro ommaviy huquq»ni nazarda tutamiz.

«Xalqaro huquq» atamasi uch ma'noda qo'llaniladi.

Birinchi ma'noda: xalqaro huquq obyektiv ma'nodagi harakatdagi xalqaro-huquqiy normalar yig'indisidir. Xalqaro huquq muttasil rivojlanayotgan mustaqil huquqiy tizim bo'lib, davlatlararo munosabatlarni tartibga soluvchi huquqiy normalardan tashkil topadi. Xalqaro huquq davlatlar va boshqa xalqaro huquq subyektlarining kelishilgan irodasini ifodalovchi huquqiy normalarning muayyan tizimidan iboratdir. Xalqaro huquq tizimi xalqaro-huquqiy normalar, institutlar va uning sohalari yig'indisidan tashkil topadi.

Ikkinchi ma'noda: «xalqaro huquq» atamasi mustaqil ijtimoiy fan sohasini anglatadi. Xalqaro huquq fani ushbu huquq tizimiga oid ilmiy-nazariy muammolarni

o'rganadi. Bunday muammolar jumlasiga xalqaro munosabatlarni xalqaro-huquqiy tartibga solish mexanizmi, xalqaro huquqning ijtimoiy va yuridik fanlar tizimida tutgan o'lm va ahamiyati, xalqaro huquqning normalari, institutlari va sohalari nazariyasi hamda boshqalar kiradi.

Uchinchi ma'noda: «xalqaro huquq» deganda, mustaqil o'quv kursi tushuniladi. Hozirgi kunda xalqaro huquq o'quv predmetining yuridik ta'lim tizimida o'lm va ahamiyati tobora ortib bormoqda. Bu o'quv fani o'zining tizimiga ega bo'lib, uni obyektiv ma'nodagi xalqaro huquq tizimidan farqlash lozim. Xalqaro huquq tizimi xalqaro huquq o'quv fanining asosini tashkil etadi. Shu bilan biiga, bu ikki tizim aynan bir narsani anglatmaydi. Masalan, xalqaro huquq o'quv fanini ikki — umumiy va maxsus qismga bo'lib o'rganish qabul qilingan. Agar xalqaro huquq o'quv kursining «umumiy» qismida xalqaro huquqning predme- ti, ahamiyati, tizimi, o'rganilish tarixi va uning asosiy tushunchalari hamda institutlari o'rganilsa, «maxsus» qismida esa, xalqaro huquqning turli mustaqil sohalari (diplomatik huquq, xalqaro shartnomalar huqu- qi, xalqaro iqtisodiy huquq va boshqalar) ko'rib chiqiladi.

Xalqaro huquqning obyekti va predmeti

«Xalqaro huquq obyekti» tushunchasi keng ma'noda davlatlarning tamomila ichki vakolatlariga tegishli bo'lmagan, ular yuzasidan xalqaro huquq subyektlari huquqiy munosabatga kirisha olishi mumkin bo'lgan barcha moddiy va nomoddiy ne'matlarni, xatti-harakatlardan tiyilib turishni anglatadi.

Xalqaro huquq nazariyasida xalqaro huquq obyekti xalqaro huquqni sohalarga va institutlarga ajratish asnosida hisobga olinadi. Masalan, xalqaro iqtisodiy huquq nafaqat davlatlarning savdo-sotiq sohasidagi munosabatlarini tartibga soluvchi normalar, prinsiplar va institutlar gu- ruhidan iborat, shu bilan birga, u davlatlarning savdo-iqtisodiy biriash- malari maqomini ham belgilab beradi. Xalqaro havo huquqi havo hududlaridan foydalanish bo'yicha huquqiy munosabatlarni qamrab olish

bilangina cheklanmasdan, balki xalqaro havo aloqalari («havo erkinligi»)ni amalga oshirish chog'ida savdo huquqini ham belgilaydi.

Shunday qilib, xalqaro huquqqa ta'sir ko'rsatishi mumkin bo'lmagan har qanday narsa ham xalqaro huquq obyektini hisoblanavermaydi. Misol uchun, milliy qonunchilik xalqaro huquq obyektini emas, chunki uni qabul qilishda davlatlar uzil-kesil o'zining suverenitetiga asoslanadi.

Xalqaro huquq obyektini xalqaro huquq predmetidan, ya'ni xalqaro huquqiy munosabatlarning o'zidan farqlash lozim. Shuningdek, xalqaro huquq fanining predmeti degan tushuncha mavjud bo'lib, u xuddi shu fan o'rganadigan narsalami nazarda tutadi. Bunda, birinchi holatda, xalqaro huquq obyektidan foydalanish jarayonida xalqaro aloqalarda yuzaga keladigan munosabatlar tartibga solish uchun ajratib olinadi, ikkinchi holatda esa ilmiy (nazariy) bilimga ega bo'lish uchun xalqaro huquqshunos olimlar xalqaro huquqning turli muammolarini, shu jumladan, xalqaro huquq fanining predmeti xalqaro huquq predmetiga nisbatan anchayin umumiy tushuncha ekanligi haqidagi masalani tadqiq etadilar..

Xalqaro huquq predmeti deganda, odatda, xalqaro huquq subyektlari o'z huquq va majburiyatlarini ro'yobga chiqarishlari jarayonida yuzaga keladigan xalqaro munosabatlar tushuniladi. Bunday munosabatlar xalqaro huquqning umume'tirof etilgan prinsiplari va normalari bilan tartibga solinadi.

Xalqaro huquqning predmeti asosida xalqaro huquqning obyektini bilan birga xalqaro huquqni sohalarga ajratish ham muhim hisoblanadi. Masalan, xalqaro shartnomalar (xalqaro shartnomalar huquqi) tuzish, ularning amal qilishi va to'xtatilishi borasidagi, dengiz va okeanlardan foydalanish sohasidagi (xalqaro dengiz huquqi), fazoviy hudud va samoviy jismlardan foydalanish hamda ularni tadqiq etishdagi (xalqaro kosmik huquqi) va boshqa o'rinlardagi huquqiy munosabatlar farqlanadi.

Zamonaviy xalqaro huquq, uning amal qilish doirasi va asosiy maqsadlari

Xalqaro huquq nazariyasida hozirgi zamon xalqaro huquqi ikkinchi jahon urushidan keyin shakllana boshlagan, deb hisoblanadi. Zamonaviy xalqaro huquqning asosi Birlashgan Millatlar Tashkilotining Ustavi bo'lib, u mazkur nufuzli tashkilotning 1945-yil iyunda San-Fransiskoda bo'lib o'tgan konferensiyasida qabul qilingan. Shu paytdan boshlab BMT Ustavi zamonaviy xalqaro huquqning poydevori bo'lib qolgan. BMT Ustavida ta'sischi davlatlar zamonaviy xalqaro huquqning umumiy maqsad va vazifalarini belgilab qo'ygan va ular bu jabhadagi eng asosiy tizimlashtiruvchi omillar sirasiga kiradi.

Huquqning, shu jumladan xalqaro huquqning har qanday tizimi muayyan doira (soha)da amal qiladi. Xalqaro huquqning amal qilish doirasi deganda, muayyan ijtimoiy munosabatlar sohasi tushuniladi va bunda tasarrufdagi obyektlarga nisbatan ta'sir o'tkazishning xalqaro- huquqiy vositalaridan foydalaniladi.

Xalqaro huquq quyidagi uchta asosiy sohada amal qilishi mumkin: birinchisi — subyektlik sohasi (subyektga oid soha); ikkinchisi — obyektlik sohasi (obyektga oid soha); uchinchisi — hududiy soha (hududga oid soha).

Subyektlik sohasi xalqaro huquq normalari ta'sirida bo'lgan subyektlar doirasini qamrab oladi.

Obyektlik sohasi huquqiy munosabatga kirishuvchi subyektlarning huquq va majburiyatlariga yo'naltirilgan, tomonlar xalqaro-huquqiy munosabatlarga kirishishi uchun omil hisoblanuvchi barcha jihatlar demakdir. Obyektlik sohasi subyektlik sohasi bilan o'zaro bog'liq, chunki unga xalqaro huquq subyektlari o'rtasidagi munosabatlarga mansub bo'lib, ularning barcha ishtirokchilarini qamrab olmaydi.

Hududiy soha yoki xalqaro huquq amal qilishining hududga, makonga oid sohasi amaliyot nuqtayi nazaridan juda muhim bo'lib, bu o'rinda xalqaro huquq amal qiladigan huquq subyektlari o'z huquq va majburiyatlarini ro'yobga chiqaradigan

hududlar — quruqlik, suv, havo, fazo makonlari xususida soʻz bormoqda. Bunda xalqaro va milliy huquqiy tizimlar taʼsinning hududiy sohalarini cheklash muammosi kun tartibida turishini unutmaslik lozim. Taʼkidlash joizki, davlat oʻziga tegishli hudud doirasida oʻzining toʻliq va istisnosiz suverenitetini joriy etadi. Xalqaro huquqda bu borada muhim bir qoida mustahkamlab qoʻyilgan boʻlib, unga koʻra, jismoniy va yuridik shaxslarning xalqaro makonlar (havo, fazo, ochiq dengiz, Antarktika) dagi faoliyati milliy huquq asosida tartibga solinadi, tabiiyki, bunda xalqaro huquq doirasidagi qoidalar ham inobatga olinadi.

BMT Ustavida hozirgi zamon xalqaro huquqining quyidagi asosiy maqsadlari belgilab qoʻyilgan:

birinchidan, tinchlik va xavfsizlikni saqlash; ikkinchidan, do'stona munosabatlarni rivojlantirish; uchinchidan, iqtisodiy, ijtimoiy, madaniy va gumanitar xususiyatga ega boʻlgan xalqaro muammolarni hal etishda hamda inson huquqlari va erkinliklariga nisbatan hurmatni ragʻbatlantirish va rivojlantirish boʻlasida hamkorlikni amalga oshirish;

toʻrtinchidan, shartnomalar va xalqaro huquqning boshqa man- balaridan kelib chiqadigan majburiyatlarga nisbatan odillik va hurmat- eʼtiborni taʼmin etishga qaratilgan shart-sharoitlar yaratish¹.

Xalqaro huquqning ahamiyati

XXI asr boshida xalqaro huquq ijtimoiy hayotning barcha jabhalarida alohida ahamiyat kasb etadi. Shu bois, turli sohalarida xalqaro huquq qanday ahamiyatga ega ekanligini qisqacha koʻrib chiqamiz.

Davlatlararo tizim va xalqaro huquq. Xalqaro huquq — davlatlararo tizimda amaldagi huquqning alohida mustaqil tizimi. Avvalambor, xalqaro huquq davlatlararo munosabatlarni tartibga soladi. Davlatlararo tizim- ning tarkibiy qismlari quyidagilardir: davlatlar, xalqlar va millatlar, xalqaro hukumatlararo tashkilotlar,

xalqaro konferensiyalar, davlatlardagi turli nohukumat birlashmalari, xalqaro oiganlar (xalqaro komissiyalar, xalqaro sudlar, xalqaro arbitrajlar), xalqaro-huquqiy normalar. Davlatlararo tizim- ning barcha qismlari bir-biri bilan o'zaro chambarchas bog'liqdir.

Davlatlararo tizim ichki davlat tizimidan farq qiladi. Davlatlararo tizimda oliy hokimiyat yo'q. Bundan tashqari, ichki davlat tizimidagi kabi qonun chiqaruvchi, ijroiya va sud hokimiyati organlar ham yo'q. Bu holat esa davlatlararo tizimning o'ziga xosligini belgilab beradi.

Davlatlararo tizimning normativ asosini xalqaro huquq normalari tashkil etadi. Xalqaro huquq davlatlararo tizim o'rtasidagi munosabatlarni tartibga solib turuvchi huquqiy vositadir.

Shuni alohida ta'kidlash zarurki, davlatlararo tizim subyektlari o'rtasidagi munosabatlar faqat xalqaro huquq normalari bilangina tartibga solinmaydi. Bu munosabatlar xalqaro siyosiy va axloq normalari, xulq-atvor qoidalari, odat normalari, xalqaro tashkilotlarning rezolyutsiya — tavsiyalari bilan ham tartibga solinadi.

Xalqaro huquq va davlat suvereniteti. Olimlar, davlat va siyosat ar- boblari o'rtasida xalqaro huquq davlatlar mustaqilligini cheklab qo'yadi, degan qarash keng tarqalgan. Ularning fikricha, har qanday shartnoma- ning tuzilishi oxir-oqibatda shunga olib keladi. Bunday fikr, odatda, mustaqillikni mutlaq harakat erkinligi sifatida tushunishga asoslangan bo'ladi. Ayni paytda, «mutlaq» mustaqillikning mavjud bo'lishi mumkin emas. Chunki har doim bir davlatning mustaqilligi boshqalarining mustaqilligi bilan cheklangan bo'ladi.

Xalqaro huquq davlatlarning suverenitetini emas, balki ularning harakat erkinligini muayyan tartibga solib turadi, xolos.

Xalqaro huquq va tashqi siyosat. Xalqaro huquq bilan davlatlar siyosati o'rtasida o'zaro bog'liqlik mavjud. Shubhasiz, xalqaro huquq tashqi siyosat yuritishda muhim vosita bo'lib xizmat qiladi. Ammo bunday aloqadorlikka qaramay, xalqaro huquq mustaqil ijtimoiy hodisa hisoblanadi va siyosat real voqelik sifatida namoyon bo'ladi.

Biron-bir davlat o'z siyosiy mavqeiga putur yetishi to'g'risida xavotirlanmasdan turib, xalqaro huquqqa nisbatan bepisandlik qilishga qodir emas. Bu xalqaro munosabatlarda huquq ustunligi e'tirofining dalolatidir.

Xalqaro huquq siyosatga ta'sirining ikkita jihati bor:

birinchidan, xalqaro huquq siyosatni hamma qabul qilgan tartiblar doirasida cheklab qo'yadi;

ikkinchidan, xalqaro huquq siyosat ixtiyoriga yuridik vositalar xazinasini taqdim etar ekan, bu bilan uning istiqboli uchun qo'shimcha imkoniyatlar yaratib beradi. Bu jihatlarning har ikkisi ham davlatning milliy manfaatlarini ta'minlash yo'lida birdek ahamiyatlidir.

Xalqaro huquq va mafkura. Butun tarix davomida mafkura xalqaro hayotda muhim o'rin tutgan. Davlatlar o'rtasidagi kurashlarga muntazam ravishda mafkuraviy tus berib kelingan. Siyosat qanchalik jangovar bo'lsa, shunchalik mafkuraviy madadga ehtiyoj sezgan.

Mafkura va xalqaro huquq o'zaro bog'liq hodisalardir. Ularning har ikkisi ham ijtimoiy hayotning mafkuraviy sohasiga mansub hisoblanadi. Mafkura u yoki bu ijtimoiy kuch ifoda etayotgan g'oyalar, prinsiplar, qarashlar tizimi, demakdir. U harakatga rahnamolik qiladi, siyosat va huquq esa mafkuraviy konsepsiyalarni amalda tatbiq etishda muhim vosita bo'lib xizmat qiladi. O'z navbatida, siyosat va huquq o'zining ijtimoiy qo'llab-quvatlanishini ta'minlash, shuningdek, oldida turgan vazifalami nazariy tafakkurdan o'tkazish uchun mafkuraga tayanadi.

Xalqaro huquq va din. Din, siyosat va huquq o'rtasida bevosita o'zaro bog'liqlik mavjud. Din jamiyat hayotida doim muayyan ahamiyat kasb etib kelgan. Din va diniy tashkilotlar XXI asr boshida ham xalqaro munosabatlarga va huquqqa sezilarli darajada ta'sir ko'rsatib turibdi.

Jahonning qirqdan ziyod davlati konstitutsiyalarida muayyan bir dinning imtiyozli maqomi ko'zda tutilgan. Bu borada islom dini davlat dini sifatida birinchi o'rinni egallagan bo'lib, u musulmon davlatlari- ning xalqaro-huquqiy hujjatlarida doim o'z aksini topadi. Islom dini musulmon huquqining negizi ekanidan kelib chiqilgan holda, alohida «musulmon xalqaro huquqi» konsepsiyasi ishlab chiqilgan. Tahlillar shuni ko'rsatmoqdaki, mazkur huquq yuridik jihatdan umumiy andozalardan uncha farq qilmaydi. Islom dini asosan siyosiy-huquqiy mazmunga, shuningdek, xalqaro hujjatlarning tiliga ta'sir etadi. Xalqaro huquqqa islomdagi ayrim ekstremistik oqimlar xavf solmoqda.

Umuman olganda, xalqaro huquq uchun na islom dini va na musulmon huquqining biron-bir xatarli joyi yo'q. Hamma gap ulardan qaysi siyosat va qanday maqsadlarda foydalanishiga bog'liq.

Shunday qilib, xalqaro huquq xalqaro va milliy hayotning turli jab- halari bilan chambarchas bog'liqdir. Hozirgi kunda xalqaro huquqning keng ko'lamli xalqaro munosabatlarni huquqiy tartibga solishdagi o'mi va ahamiyati tobora ortib bormoqda. Shu ma'noda ijtimoiy xalqaro munosabatlarni va davlatlarning tashqi siyosati huquqiy asoslarini xalqaro huquqsiz tasavur etib bo'lmaydi.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. O.A. Karimova. Huquqshunoslik, -T: Sharq, 2010.
2. M. Rustamboyev. O'zbekiston Respublikasi Konstitutsiyani o'rganish, - T .: Yangi asr avlodi, 2005.

3. E. Xojiev . T. Xojiev. Ma'mutiy huquq. Darslik – T.: Fan va texnologiya, 2008.
4. F.M. Otaxo'jayev. Oila huquqi –T.:Cho'lpon, 2013.
5. A.Inoyatov. Mehnat huquqi - T.: TDYul, 2006
6. A.Ro'ziyev, V.Topvoldiyev. Fuqarolik huquqi. Umumiy qism – T.:Cho'lpon. 2011
- F.Tursunov. Mehnat huquqi. Uslubiy qo'llanma –T.: TDPU, 2011